

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Y-Säätiö kiittää mahdollisuudesta lausua sosiaali- ja terveysministeriölle hallituksen esityksestä toimeentulotukilain kokonaisuudistukseksi ja lausuu seuraavaa.

Lausunnonantajasta:

Y-Säätiö-konserni on suurin valtakunnallisesti toimiva yleishyödyllinen, sitoutumaton ja voittoa tavoittelematon vuokranantaja Suomessa, lisäksi Y-Säätiö on asunnottomuustyön kehittäjä ja asiantuntija. Y-Säätiö on perustettu 1985 ja se edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta tarjoamalla kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja omakustannusperusteisesti. Y-Säätiöllä on 19 065 asuntoa 58 paikkakunnalla. Asuntokantamme koostuu M2-Kotien 11 589 vuokra-asunnosta ja erityisryhmille tarkoitetuista 7476 Y-Kodeista. Aukkaidemme sosiaalinen ja taloudellinen hyvinvointi ovat toimintamme keskiössä. Toteutamme kehittämishankkeita ja teemme tutkimusta, tarjoamme asukkaillemme työmahdollisuuksia, sekä olemme kansallisesti ja kansainvälisesti Asunto ensin -työtä kehittävä toimija. Meillä työskentelee lähes 200 asumisen ammattilaista.

Y-Säätiö kannattaa ehdotusta siitä, että ihmiset olisivat ensisijaisten etuuksien piirissä ja toimeentulotuki olisi aidosti viimesijainen tuki. Y-Säätiö kuitenkin katsoo, että esityksessä ehdotetut sanktioita koskevat muutokset heikentävät merkittävästi pienituloisten kotitalouksien taloudellista asemaa, lisäävät köyhyyttä, syrjäytymistä ja asunnottomuutta sekä uhkaavat erityisesti pienituloisimpien ihmisten ja lapsiperheiden hyvinvointia. Esitämme, että esitystä tarkistetaan, jotta se ei johda inhimillisiin ja taloudellisiin haittoihin. Lausunnossaan Y-Säätiö yhtyy Soste ry:n, Kohtuuhintaisten vuokra- ja asumisoikeustalojen omistajat – KOVA ry:n ja Pelastakaa lapset ry:n lausuntoon.

Velvoite hakea ensisijaista etuutta

Uudistuksen mukaan henkilön on haettava ensisijaisia etuuksia kuukauden määräajassa ennen kuin toimeentulotukea voidaan myöntää. Y-Säätiö painottaa, että on ensiarvoisen tärkeää, että jokainen etuuksiin oikeutettu on hänelle kuuluvien etuuksien piirissä. Esitetty kuukauden määräaika ensisijaisen etuuden hakemiseen johtaa viivästyksiin etuuden saamisessa, mikäli etuuskäsittely ja päätökset etuuksista kestävät. Viivästys puolestaan aiheuttaa taloudellista epävarmuutta erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville, kuten pienituloisille perheille, sairaille tai pitkäaikaistyöttömille, ja jo esimerkiksi leikkausten takia velkaantuneille ja asunnottomuusuhkaa kokeville. Velvoitteen takia kukaan ei saa joutua kärsimään nälästä, lääkkeiden tai muun sairauden hoidon puutteesta tai joutua riskiin menettää asuntonsa.

Y-Säätiö korostaa, että ensisijaisten etuuksien hakemisessa on varauduttava riittävästi neuvomaan ja ohjaamaan ihmisiä. On varmistettava, että myös henkilöt, joiden voimavarat, taidot ja tosiasialliset mahdollisuudet hakea ensisijaisia etuuksia ovat rajallisia, saavat heille kuuluvat etuudet. Muutos ei saa johtaa tilanteisiin, joissa perusturva jää saamatta prosessista johtuvista heikennyksistä. Aikuissosiaalityön asiakasmäärät hyvinvointialueilla kasvoivat viime vuonna, ja nyt ehdotetut kiristykset voivat entisestään hidastaa neuvonnan ja tuen saamista.

Y-Säätiö huomauttaa, että etuuksien alikäyttöön Kela on kiinnittänyt huomiota jo vuonna 2023. Tällöin sosiaaliturvan alikäytön ja erityisesti toimeentulotuen alikäytön, on todettu olevan merkittävä ongelma erityisesti heikossa asemassa olevien hyvinvoinnille. Syyksi alikäyttöön Kela kertoo olevan esimerkiksi tietämättömyys ja määräytymisperusteiden monimutkaisuus.

Velvoite hakea kokoaikatyötä

Esityksen mukaan henkilön on haettava kokoaikatyötä, mikä itsessään on perusteltu vaatimus työkykyisille ihmisille. Kuitenkin ihmisten tilanteet vaihtelevat hyvin paljon.

Y-Säätiö esittää huolen siitä, että velvoite ei huomioi yksilön elämäntilannetta, kuten työkykyä tai hoivavastuuta. Velvoite heikentää erityisesti osatyökykyisten, läheistään hoitavien ja opiskelijoiden tilannetta, jotka eivät objektiivisesti pysty sitoutumaan kokoaikaiseen työskentelyyn.

Kuten Soste ry lausunnossaan toteaa, toimeentulotuen varassa on myös tosiasiaa työkyvyttömiä työttömiä, joiden työ- ja toimintakyky on heikko, vaikka heitä ei ole todettu työkyvyttömiksi työttömyysturvalain edellyttämällä tavalla. Y-Säätiö myös painottaa, että työnhakuvelvoitteiden täyttäminen on haastavaa, jos on monenlaisia ratkaisemattomia ongelmia, joihin ei saa tukea ja hoitoa. Pitkäaikaistyöttömien joukossa, jossa on todennäköisemmin toimeentulotuen asiakkaita, on

myös henkilöitä, joilla toiminta- ja työkyky on alentunut merkittävästi Nämä henkilöt tulisi saada heidän tarvitsemiensa palveluiden piiriin, eikä sanktioilla vaikeuttaa heidän tilannettaan.

Perusosan alennukset

Esityksen mukaan toimeentulotuen perusosaa voidaan alentaa jopa 50 %, mikäli henkilö ei täytä asetettuja velvoitteita, ja se jatkuisi, kunnes henkilö hakisi ensisijaista etuutta tai ilmoittautuisi kokoaikatyötä hakevaksi työnhakijaksi.

Y-Säätiö ei kannata esitystä. Kyseessä on huomattava heikennys nykytilanteeseen ja tätä voi pitää kohtuuttomana. Käytännössä maksimialennus tarkoittaisi sitä, että yksin asuvalla henkilöllä olisi käytössään 297 euroa, jolla pitäisi kattaa niin ravinto- kuin hygieniamenot, vaatekulut ja terveydenhoitomenot, puhelin- ja paikallisliikenteen kulut. Tuki ei riitä tällöin edes välttämättömiin menoihin ja voi vaarantaa perustuslain 19.1 § mukaisen eksistenssiminimin. Perusosan alennus kohdistuisi usein jo valmiiksi heikossa asemassa oleviin. Tuen määräaikaisetkin alennukset lisäävät entisestään köyhyyttä, jota toimeentulotukiasiakkaat jo ennestään kokevat ja esimerkiksi ravinnotta tai ilman kotia jääminen voivat realisoida. Ylipäätään arjessa selviytyminen vaikeutuu huomattavasti.

Y-Säätiön näkemyksen perusteella ihmisten laiminlyönnit työnhakuvelvoitteeseen liittyen johtuvat heikentyneestä toimintakyvystä, ei haluttomuudesta tehdä työtä. Ihmiset olisivat tarvinneet ohjausta ja tietoa oikeuksistaan ja etuuksistaan. Osalla ihmisistä ei ole voimavaroja, osalla on toimintakyvyn rajoitteita, jotta he voisivat hakea ensisijaisia etuuksia. Perusosan alennus ei auta näitä ihmisiä, sillä he tarvitsevat henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa ensisijaisten etuuksien hakemiseen.

Valtakunnallisena asunnottomuuden vähentäjänä ja yleishyödyllisenä vuokra-asuntotoimijana Y-Säätiö on erityisen huolissaan siitä, että perusosan alennukset johtavat ihmisten taloudellisten vaikeuksien lisääntymiseen. Jo nyt lukuisien leikkausten ja samanaikaisen hintatason kallistumisen takia kotitaloudet ovat yhä useammin maksuvaikeuksissa. Heillä on vaikeuksia maksaa laskujaan, asumistaan ja lääkkeitään. Y-Säätiö pitää erityisen suurena riskinä vuokravelkojen kasvua, joka puolestaan johtaa häätöihin ja lisää asunnottomuutta.

Palvelutarpeen arviointi perusosan alennusten yhteydessä

Y-Säätiö huomauttaa, että esityksessä ei ole riittävästi varmistettu, että henkilö saa palvelutarpeensa arvioitua ennen perusosan alentamista. Ennen perusosan alentamista on aina

varmistettava yksilöllinen palvelutarpeen arviointi ja riittävät tukitoimet. Ilman tätä vaarana on, että ihmiset jäävät ilman perusturvaa, mikä lisää syrjäytymistä ja palvelujen korjaavan tuen tarvetta myöhemmin. Erityisesti on syytä varmistaa, että haavoittuvassa asemassa olevat (nuoret, asunnottomuutta kokevat, mielenterveys- ja/tai päihdeongelmaiset, köyhät lapsiperheet) saavat riittävän ja myös oikea-aikaisen tuen. Alle 25-vuotiaista nuorista, joilla toimintakyky on alentunut ja joilla on myös elämänhallinnan ongelmia, todetaan esityksessä, että heitä on vaikea tavoittaa, kun toimeentulotuen saanti on pitkittynyt. Jotta nuorten palvelutarpeet voitaisiin selvittää, tulisi panostaa erityisesti etsivään ja kohtaavaan työhön. Ammattilaiset, jotka tapaavat nuoria kasvokkain ja käyttävät tavoittamiseen nuorten suosimia keinoja, onnistuvat myös nuorten tavoittamisessa. Heillä on työssään erityisosaamista, jolla varmistetaan kiinnipitävä ote, jolloin nuoren tilanne ja hänen palvelutarpeensa saadaan varmimmin selvitettyä. Tähän työhön on tarpeen osoittaa riittävästi resursseja ja varmistaa yhteistyö Kelan, sosiaalityön, nuorisotyön, asumisneuvonnan, etsivän työn ja muiden olennaisten toimijoiden välillä. Kokemuksia tuloksellisesta työstä on useissa hankkeissa, joissa nuoren syrjäytymiskehitys on saatu pysäytettyä ja nuori on löytänyt oman polkunsu kohti työelämää. Vastaavasti on tutkimusta siitä, että nuoret ovat vaarassa vetäytyä omiin rikollisiin alakulttuureihin, jos yhteiskunta sulkee heitä liiaksi tuen ja palveluiden ulkopuolelle erilaisin sanktioin. Riittämätön tulotaso yhdistettynä elämänhallinnan ongelmiin voi johtaa myös jo hyvin nuorena alkavaan velkaantumiseen, joka vaikeuttaa yhteiskuntaan integroitumista.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Esityksessä ehdotetaan yli 18-vuotiaiden perusosien tasoon leikkauksia. Y-Säätiö vastustaa ehdotusta. Jo tehdyt leikkaukset sosiaaliturvaan ovat kohdentuneet juuri pienituloisimpiin ihmisiin.

Kotitalouksien taloudellista tilannetta erityisesti asumisen turvaamisen näkökulmasta ovat heikentäneet tehdyt asumistuen leikkaukset ja kiristykset perustoimeentulotuen enimmäisasumismenojen tarveharkintaan. Y-Säätiö huomauttaa, että Soste ry:n julkaiseman Sosiaalibarometri 2025 mukaan tukien leikkaukset ovat lisänneet pienituloisten ihmisten ahdistuneisuutta, ylivelkaantumista ja häättöjä ja ruoka-avun tarve on kasvanut. Asumisen jatkuvuus on pienituloisimmilla uhattuna, kun samalla sosiaaliturvaleikkausten lisäksi useat hyvinvointialueet ovat tiukentaneet linjaansa ehkäisevän ja täydentävän toimeentulon myöntämisessä erityisesti täydentävän toimeentulotuen osalta, sillä Kelan normit ylittäviin asumiskuluihin on entistä vaikeampi saada tukea. On myös havaittu, että hyvinvointialueilla on ohjeistettu tiukentamaan toimeentulotuen myöntämistä vuokra- ja sähkölaskurästeihin. Vaikutukset ihmisten arjestaan selviytymisen haasteisiin ovat mittavat ja vaikeuttavat selviytymistä huomattavasti.

Pienituloisten ihmisten köyhyys on syventynyt ja sosiaaliturvan leikkaukset näkyvät myös asunnottomuuden kasvamisena. Asunnottomuus kasvoi vuonna 2024 ensimmäistä kertaa yli kymmeneen vuoteen. Ympäristöministeriön tilaaman VATT Datahuoneen selvityksen mukaan myös hädät ovat kasvussa: 35 % vuoden 2022 jälkeen. Selvityksen mukaan hädän kohteeksi joutuvat ovat taloudellisesti haastavassa asemassa ja keskimääräiset tulot ovat hädetyillä 680 euroa kuukaudessa. Hädät johtavat usein asunnottomuuteen, erityisesti nuorilla, matalasti koulutetuilla miehillä, eikä omaan asuntoon päästä kiinni edes vuosien kuluttua.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Esityksessä ehdotetaan lisättävän Kansaneläkelaitoksen oikeutta saada välttämättömiä tietoja toimeentulotukiasiankäsittelyä varten työttömyyskassalta, kun kyse on ensisijaisen etuusoikeuden selvittäminen ja perusosan alentamisharkinta. Myös toimeentulotukiasian käsittelyssä tarvittavien rahalaitostiedustelujen tekemistä yksinkertaistettaisiin tietyin perustein ensisijaisen etuusoikeuden selvittämiseen ja perusosaan alentamisharkintaan liittyen. Nämä tietopyynnot rahalaitoksille yhdenmukaistuisivat edellytyksiltään samanlaiseksi kuin on säädetty useiden muiden sosiaaliturvaetuuksien, kuten yleisen asumistuen ja työmarkkinatuen osalta.

Y-Säätiö pitää esitystä kannatettavana ja katsoo, että rahalaitoksilta tilitietojen saaminen tulisi mahdollistaa myös silloin, kun se asiakkaan näkökulmasta olisi toivottavaa ja sujuvoittaisi sekä nopeuttaisi hänen asiointiaan. Y-Säätiö huomauttaa, että kaikilla ei ole esimerkiksi verkkopankkitunnuksia tai digilaitteita, ja osalla ihmisistä on rajoituksia toimintakyvyssään, jolloin muun muassa tarvittavien liitteiden hankkiminen toimeentulotukihakemukseen on aikaa vievää, hyvin vaikeaa ja kallista. Käytännössä henkilön on tällöin asioitava pankissa, mikä tarkoittaa maksua julkisissa kulkuneuvoissa ja myös usein maksua pankille tiliotetulosteista. Tähän toimeentulotukea tarvitsevilla ihmisillä ei ole varaa.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Perustoimeentulotuessa hyväksyttävien asumismenojen sääntelyä ehdotetaan tarkennettavaksi siten, että valtioneuvoston asetuksella säädettäisiin keskimääräisten asumismenojen muutoksen arviointitavasta. Edelleen kuntakohtaiset rajat asumismenoissa säilyisivät.

Y-Säätiö kannattaa kuntakohtaisten asumismenojen rajojen määrittämistä. Näitä rajoja on syytä määritellä siten, että ne vastaisivat todellisia vuokratasoja. Vuokranantajat, jotka toimivat yleishyödyllisin perustein ja joiden asuntokanta on valtion tukemaa, määrittävät vuokrat omakustannusperusteisesti. Lisäksi asukasvalinnassa noudatetaan (aiemmin Aran, nyt Varken) ohjeistusta valita kiireellisimmässä asunnontarpeessa olevia ja pienituloisia asukkaita. Tällä hetkellä ei esimerkiksi löydy riittävästi asumenoja koskeviin normeihin asettuvia vuokra-asuntoja kasvukeskuksista, joissa tarve matalan vuokratason asunnoille on suurin. Asumismenojen rajojen kehitystä on syytä seurata ja tehdä muutoksia, kun havaitaan etteivät normit joillain alueilla vastaa kunnan tosiasiallista vuokratasoa.

Y-Säätiö huomauttaa, että kuntakohtaisten rajojen muuttuessa ei pitäisi jo aiempien rajojen mukaisesti edullisempaan asuntoon muuttanutta kehottaa jälleen muuttamaan edullisempaan asuntoon. Sen lisäksi, että koti edustaa ihmiselle turvaa ja pysyvyyttä, on myös kohtuutonta vaatia ihmistä ja kotitalouksia muuttamaan toistamiseen, sillä muutto itsessään on kallista ja on huomioitava ihmisten oma elinpiiri. Viimeaikainen tutkimus on nostanut myös vasten tahtoa tapahtuvien muuttojen negatiivisia hyvinvointivaikutuksia varsinkin haavoittuvissa ihmisryhmissä, kuten lisääntynyttä ahdistuneisuutta, masentuneisuutta ja päihdeongelmien pahentumista. Kaikki tämä vaikuttaa negatiivisesti toimintakykyyn ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen on vaarassa syventää huono-osaisuuden kierteitä. Erityistä huomiota Y-Säätiö toivoo kiinnitettävän lapsiperheisiin: lapsille kodin pysyvyys luo perusturvaa ja vahvistaa merkittävien sosiaalisten suhteiden pysyvyyttä. Lapsen etu on esityksessä varmistettava.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Vaikutusten arvioinnissa ihmisryhmiin esityksessä todetaan, että toimeentulotuen pitkäaikaiset saajat ovat lähtökohtaisesti heikossa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa olevia henkilöitä. Lisäksi todetaan, että heidän lähes kaikki tulonsa vähentävät toimeentulotukea täysimääräisesti, ja että taloudellisen tilanteen lisäksi toimeentulotuen saajia yhdistää usein monet muut huono-osaisuuden muodot. Sukupuolten tasa-arvoa pohdittaessa arvioinnissa on tunnistettu se, että toimeentulotuen saajissa korostuvat yksinasuvat miehet ja yksinhuoltajanaiset, sekä se, että yksinasuvien kotitaloudet ovat muutenkin vallitseva perhemuoto toimeentulotuen saajissa.

Y-Säätiö näkee esitettyjen kiristysten kohdentuvan juuri näihin haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin, mukaan lukien itsenäistyvät nuoret aikuiset. Säätiö esittää huolen erityisesti lapsiperheiden ja yksinasuvien selviytymisestä ja heille koituvasta asunnottomuusuhasta. Y-Säätiö painottaa, että kohderyhmän tavoittamiseen ohjaus- ja neuvontatyöllä tulisi kohdentaa resursseja. Tämä mahdollistaisi sen, että ensisijaiset etuudet olisivat haettuina ja että työnhaku muut velvoitteet olisivat hoidettuina oikea-aikaisesti.

Muu lausuntopalaute:

Suojaosan poisto

Y-Säätiö vastustaa 150 euron suojaosan poistoa ja huomauttaa, että suojaosa on voinut varmistaa esimerkiksi vuokran omavastuuosuuden maksamisen, ruuan tai lääkkeiden hankintaa, tai julkisen liikenteen lippujen hankinnan kulkemisiin työ- ja opiskelumahdollisuuksien edistämiseksi. Monilla toimeentulotuen saajilla on jo valmiiksi vaikeuksia työn saannissa ja myös työ- ja toimintakyvyssä. Suojaosan poisto ei edistä tällöin työllistymistä, vaan päinvastoin voi jopa estää edes osa-aikatyöhön pääsemisen, sekä lisää kotiin yksin jäämisen ja syrjäytymisen riskiä.

Vähäisiksi katsotut avustukset

Y-Säätiö ei kannata ehdotusta, jonka mukaan vähäisiksi katsottavat muut tulot ja avustukset otettaisiin jatkossa huomioon täysimääräisesti muiden kuin alle 18-vuotiaiden osalta. Tällaisia ovat mm. veronpalautukset, erilaiset rahalahjat ja vanhempien antamat avustukset. Yksin asuvan kohdalla näitä on tällä hetkellä jätetty huomioimatta 50 euroa ja kotitalouden kohdalla 100 euroa. Nuorille aikuisille esimerkiksi ammattiin valmistumisen, ylioppilastutkinnon tai stipendin saaminen voi olla häntä opinnoissaan ja työelämään suunnatessa kannustava elementti, eikä sellaista saisi ottaa huomioon perheen tulona. On myös huomioitava nuorten yhdenvertaisuus, sillä päinvastoin kokemus eriarvoisuudesta lisääntyy, jos pienituloinen ei saisi pieniä rahalahjojaan omaan käyttöön, toisin kuin hyvätuloisemman perheen nuori. Osalle toimeentulotuen saajista pienet avustukset ovat mahdollistaneet osallistumisen harrastuksiin tai ylipäättään ystävien tapaamiseen. Tämä voi olla juuri mitä tärkein asia nuoren mielenterveyden ja muun hyvinvoinnin kannalta.

Terveydenhuollon menot

Esityksen mukaan muina perusmenoina otettaisiin tarpeellisen suuruisena huomioon muut kuin perusosaan sisältyvät välttämättömät terveydenhuoltomenot. Kansaneläkelaitos voisi menon tarpeellista suuruutta ja välttämättömyyttä arvioidessaan ottaa huomioon yleisesti hyväksytyn hoitokäytännön ja tutkimusnäytön sekä uusien tai kalliiden lääkevalmisteiden kustannusvaikuttavuuden. Y-Säätiö huomauttaa, että terveydenhuoltomenon tarpeellisen suuruuden ja välttämättömyyden arviointi ei saa johtaa tilanteisiin, joissa jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevat ihmiset jäävät takia ilman lääkehoitoa sairauteensa. Jo nyt pienituloisimmat joutuvat jättämään lääkkeitä ostamatta.

Vuokra suoraan vuokranantajalle

Y-Säätiö kannattaa esityksen ehdotusta siitä, että toimeentulotuen osuus asunnon vuokrasta maksettaisiin suoraan vuokranantajalle silloin, kun asiakkaalla, jonka vuokravakuus on maksettu perustoimeentulotukena, ja jolla on taloudenhallinnassaan puutteita ja on riski, että asiakkaalle syntyy vuokravelkaa. Harkintaa tulisi kuitenkin käyttää, sillä toimeentulotuen saajista vain osalla on sellaisia elämänhallinnan ongelmia, jotka uhkaavat asumisen jatkuvuutta. Vuokravakuutta tarvitsee myös moni, joilla on ainoastaan pienet tulot, mutta jotka huolehtivat itse taloudestaan ja vuokranmaksusta.

Timonen Sari
Y-Säätiö sr - Teija Ojankoski, toimitusjohtaja